

Krejčí, Pavel

**Frazeologické jednotky s jinou frazeotvornouází I. (s klíčovým
komponentem abstraktním)**

In: Krejčí, Pavel. *Srbská frazeologie v českém a bulharském překladu :
kontrastivní analýza*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova
univerzita, 2015, pp. 136-147

ISBN 978-80-210-8004-1

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/134791>

Access Date: 04. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides
access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

IX. FRAZEOLOGICKÉ JEDNOTKY S JINOU FRAZEOTVORNOU BÁZÍ I. (S KLÍČOVÝM KOMPONENTEM ABSTRAKTNÍM)

IX.1. Frazetvorná báze „život, smrt“

IX.1.1. ЖИВОТ / život / живот

Klíčový komponent *живот* obsahují dva frazémy: *почети нови живот* a *поклонити некоме живот*.

Frazém **почети нови живот** (Pav 194) je evropeismus, který je postaven na metafoře. Asociační řetězec pravděpodobně vypadá takto: *žít jinak* → *žít nově* → *nový život*. Zatímco srbský frazém v FHS ani FS nenajdeme, jeho český ekvivalent **začít nový život** (Pav 165) je slovníkově podchycen (SČFI-VS2: 365n.). Bulharský překlad obsahuje očekávanou podobu **да започна нов живот** (Pav 171).

Cizojazyčné ekvivalenty frazému *začít nový život* / *почети нови живот* / *да започна нов живот* jsou: sl. *začati nový život*; rus. *начать новую жизнь*; něm. *ein neues Leben anfangen*; angl. *start/begin a new life*; fr. *commencer une vie nouvelle*.

Frazém **поклонити некоме живот** (Pav 79–80) metonymicky vyjadřuje smysl „nechat někoho žít“. Jeho českým protějškem je výraz **darovat někomu život** (Pav 85) (SČFI-VS2: 359), bulharským **да подаря живот на някого** (Pav 74). Význam tohoto frazému má kromě uvedeného sémantického rysu ještě rys „dát někomu milost, omilostnit někoho a prominout mu trest smrti“ (Tamtéž). Náš kontext ukazuje na přítomnost tohoto druhého rysu:

„Заробљеног Турци су Бранковића ставили на један грчки стуб и три стрелца су га гађала стрелами. Пре но што су почели рекли су да ће му, ако преживи пету стрелу, бити поклоњен живот а да ће му у том случају дати лук са стрелами да он гађа ону тројицу што су њега имала стрељати“ (Pav 79–80).

IX.1.2. смрт / smrt / (умиращ)

Slovo *smrt* se objevuje ve frazému **бити на самрти** (Pav 170). Tam je metonymickou kondenzací adjektivně-substantivního slovního spojení *smrtebná postel* (současťi slovesného frazému *бити на смртној/самртној/самртничкој постели* – FHS: 500). Česká překladatelka se nerozhodla pro formálně i sémanticky ekvivalentní *být na smrtelné posteli*, ale rozhodla se pro synonymní frazém **mít smrt na jazyku** (Pav 154) (SČFI-VS2: 107).⁶⁹ Bulharská překladatelka frazém opsala neidiomatickým výrazem **умиращ**: „*умиращи жени, мъже и деца*“ (Pav 150) – srov. srb. „*жене, људе и децу на самрти*“ (Pav 170) a čes. „*ženy, muži i děti, co už měli smrt na jazyku*“ (Pav 154).

Se smrtí úzce souvisí termín **смртоносна зараза** (And 260) – čes. **smrtonosná nákaza** (And 227), bulh. **смъртна зараза** (And 244). Vyskytl se na pozici složeného komparáta v aktualizovaném přirovnání, které má formu souvětí:

„*Иначе, дециће се да ће сељак, радник и ситан грађанин умијети и у нове државне формације, као смртоносну заразу, свој пауперизам и своју ропску ћуд, а малобројни експлоататори свој паразитски, реакционарни менталитет и све своје антисоцијалне нагоне*“ (And 260).

Jeho invariantní podobu bychom mohli rekonstruovat jako *умијети нешто у нешто као смртоносну заразу*. Přirovnání slouží k vyjádření nezadržitelného rozšíření negativních jevů. Vlastnosti, které spojují komparandové výrazy (v textu antikvou) s komparátem *смртоносна зараза* mají být „náhlost, nebezpečnost, obtížná zastavitelnost“.

Česká překladová podoba zní „*Jinak dojde k tomu, že rolník, dělník a drobný měšťan vnesou i do nových státních útvarů jako smrtonosnou nákazu svůj pauperismus a svou otrockou povahu a nečetní vykořisťovatelé svou parazitickou reakcionářskou mentalitu a všechny své antisociální pudy*“ (And 227).

Bulharský překlad se podobně jako ten český pevně držel Andrićova textu: „*Иначе ще стане така, че селянинът, работникът и дребният буржоа ще внесат в новата държавна формация, като смъртна зараза, своя пауперизъм и своя робски характер, а малобройните експлоататори своя паразитен реакционен менталитет и всички свои антисоциални нагони*“ (And 244).

69 Srov. též *mít duši na jazyku* (tato práce, s. 88), kde je „na jazyku“ něco, co z těla odchází, kdežto v případě frazému *mít smrt na jazyku* se hovoří o něčem, co do těla „vstupuje“.

Frazeologické jednotky s jinou frazeotvornouází I.

IX.2. Frazeotvorná báze

„čas, denní/roční období apod.“

Tuto bázi jsme vymezili na základě výskytu frazémů s takovými klíčovými komponenty, které jsou svým lexikálním významem spjaty s nějakým časovým obdobím, úsekem, vnímáním plynutí času apod.

IX.2.1. подне / poledne / пладне

Přirovnání **бити видно као у подне** (Pav 226) – čes. **být světlo jako o polednách** (Pav 206), bulh. **видело е като по пладне** (Pav 199) – vykazuje minimální expresivitu. Komparace je postavena na podobnosti vnějších znaků prostředí (zde oko vzdušného víru) a světla uprostřed dne:

„Ту се [вихор] вртео већ седам хиљада година и у његовој средини или оку, током свих тих седам хиљада година, било је видно као у подне и квасала је месечина.“ (Pav 226);

„Виђил ту [вир] так ућ седм тисћ лет а в јего střеду чи оку было по целов ту добу свѣтло јак о поледнách а квасил ту мѣсичнй свит.“ (Pav 206);

„Вртрая се тук [вихѣр] вече седем хиљади години и в ядрото му, или в окото му, в течение на всичките тези седем хиљади години било видело като по пладне и втасвала луната.“ (Pav 199).

IX.2.2. доба / (нос) / доба

Nominální frazém **у глухо доба** (And 32) označuje časové období, ve kterém se relativně nic neděje. Idiomatizujícím prostředkem je tu atribut *глухо*. Frazém je do kontextu zapojen juxtapozicičně, zpřesňuje situační význam noci:

„Него, нас смо се неколицина договорили да идемо ноћу, у глухо доба, и да обарамо и кваримо, колико се може, што је направљено и подигнуто“ (And 32).

Originálu sémanticky i strukturně odpovídá bulharský překlad **в глуха доба** (And 29). Česká překladatelka na frazém rezignovala a inkriminované místo opsala neutrálním slovním spojením **в nejtemnější noci** (And 28), které nechala rovněž v juxtapozici. Poetiku zachovala využitím asyndeta:

„Але неколик се нас домлувило, же выразиме в noci, в nejtemnější noci, а же будеме бौरат а нићт“ (And 28).

IX.2.3. године / léta / години, (възраст)

Frazémy **бити у годинама** (Pav 296) (FHS: 158) a **опасне године** (And 202) označují určitý výsek z lidského života. Prostředkem idiomatizace v Pavičově frazému je forma s obligatorní vazbou předložky *y* + L a plurálovou formou substantiva. Táž struktura se objevuje jak u české varianty **být v letech** (Pav 254), tak i u té bulharské – **на години съм** (Pav 262). Frazém označuje staršího člověka (přibližně po padesátém roce života). Andrićův frazém – přeložený jako **nebezpečná léta** (And 176) – naproti tomu odkazuje na období přibližně mezi dvanáctým a osmnáctým rokem života. Plurálová forma substantiva je tu rovněž obligatorní. Na místě atributu může v češtině alternovat omezený počet adjektiv: **klackovitá/klackovská/telecí léta** (SČFI-VN: 161, 162). Překladatelčin výběr českého výrazu byl zjevně ovlivněn originálem. Bulharský překlad **опасна възраст** (And 189) zachovává atribut, avšak substantivum *léta* je v něm nahrazeno obecnějším výrazem *věk*.

IX.2.4. време / čas / време

Abstraktní apelativum *čas / време / време* se ve své obecné platnosti vyskytuje ve frazémeh **губити време** (Pav 65) a **чекати да прође време** (Pav 119). První frazém zaznamenává Đ. Otašević (FS: 126), v SHČ je zaznamenána jeho nominalizovaná podoba *губитак времена* „ztráta času“ (SHČ: 910). Česká překladatelka použila automatizovaného výrazu **ztrácet čas** (Pav 73), bulharská analogicky **губя си времето** (Pav 57). Druhý frazém je synonymní frazémům *кратити (дуго) време*, resp. *убијати време* (oba FHS: 765), Otašević uvádí invariant **да прође време** „да не буде досадно; ради забаве“ (FS: 126). V české verzi je použit frazém **krátit si dlouhou chvíli** (Pav 104) (SČFI-VS1: 284), sémanticky i strukturně totožný s prvním příkladem z FHS, v bulharské **чакам да мине времето** (Pav 105), jenž je strukturně identický se srbským originálem. Význam frazému **губити време** bychom mohli popsat jako „mít co dělat, ale přitom nemít dostatek času“, kdežto význam frazému **чекати да прође време** je „mít mnoho času a přitom nemít nic pořádného na práci“. Je tu tedy zřejmý kontrast.

Frazém **с времена на време** (And 259) (FS: 127) je příkladem tzv. binomiálu s totální sémantikou (ČERMÁK 1982: 100nn.). V textu funguje jako časový determinátor. Bulharský překlad **от време на време** (And 243) strukturně odpovídá originálu. Česká překladatelka výraz aktualizovala zájmeným frazémem **tu a tam** (And 226) (SČFI-VN: 351), když využila synonymie obou frazémů. Doslovný překlad by zněl *čas od času* (FHČS: 147).

IX.2.5. (дуготрајно време / dlouhotrvající doba / дълготрайно време)

Dlouhotrvající dobu označují frazémy **по вас дан** (And 14) a **за вике викова** (Pav 120).

Andrićův frazém je lexikální variantou výrazů (**по**) **цели/цео/читав боговетни/божји дан** „преко целога дана, читаво време, од јутра до мрака“ (FHS: 81). Výraz *vas* je zastaralá nebo nářeční forma zájmen *sav, ceo, читав* (RSSJ: 98) a aktivní je jen v ustálených slovních spojeních, mnohdy již více či méně archaických – kromě našeho např. ještě v *ни за вас свет* „za nic na světě“. Bulharský překlad vychází z originálu – **по цели дни** (And 12). Česká překladatelka frazém opsala, když smysl vyjádřila adverbiiem **věčně** (And 11).

Pavićův frazém je obecně rozšířeným biblismem označujícím „věčnost“. Đ. Otašević jej zaznamenává v podobě **на/за све веке (векова)** (FS: 97). V Bibli jej lze nalézt v poněkud odlišné podobě např. v Novém zákonu – Efezským 3:21:

srb. *Ономе слава у цркви по Христу Исусу у све нараштаје ва вијек вијека. Амин.* (SvP);

bulh. *На него да бѣде слава в црквата и в Христа Исуса в всичките родове от века до века.* Амин. (BIBLIJA);

čes. *Jeti samětu buď sláva v církvi a v Kristu Ježíši po všecha pokolení na věky věků! Amen.* (NZk).

Tvar *вик* je nářeční a ukazuje na původ mluvčího, v našem případě na Dalmácii. Spisovný tvar srbský má jinak za praslovanské *-ě* střídnici *-e* (ekavská srbština) nebo *-(i)je-* (ijekavská srbština). V promluvě postavy Jábira ibn al-Akšáního je takovýchto dialektismů několik (v ukázce jsou vyznačeny tučně):

„Пријатељу – одговори му Акшани – ја **сан умра**, на **сан** од Алаха осуђен **за вике викова**, на ти **овди** тргујем и **иман** свега. Само ми не тражи кантара, јер ти ја **мерит** више не могу. Зато и продајем сабље, ножеве, виљушке и оруђа која се броје а не **мере**. **Овде сан ваик**, само ми се на II. петак сваке године ваља наћи у гробу. Нега, ја ћу теби **дат** робе на вересију колико **оћеш**, ако ћеш ми **учинит** писмо да ћеш **вратит** кад речемо...“ (Pav 120).

V české verzi je výraz **na věky věků** (Pav 105) (SČFI-VN: 367). Pokud jde o nářečí, česká překladatelka se vyvarovala pokoušení využít nějakého českého dialektu; J. Levý v této souvislosti upozorňuje, že „na stopy českého prostředí je nutno dávat pozor při substituci přísloví, lidových rčení, místních a historických narážek“ (LEVÝ 1983: 122). K citátu snad můžeme dodat „a také nářečních prvků“. V překladu je tento problém vyřešen vzorově (vyznačeno antikovou):

„Ach, příteli – odpověděl mu al-Akšání v dubrovnickém nářečí – já jsem sice umřel, jenomže mě Alláh zatratil **na věky věků** do tohotoh krámu“ (Pav 105).⁷⁰

70 S. Sýkorová odkazuje na tzv. dubrovnické nářečí, to je ale podtyp ijekavské štokavštiny... Některé jazykové znaky odkazují spíše na ikavskou štokavštinu, jiné na ikavskou čakavštinu, autor navíc do projevu postavy al-Akšáního vložil též ekavské tvary (srov. orig. ukázka), jenomže ikavsko-ekavská

Bulharský překlad obsahuje očekávaný výraz **во веки веков** (Pav 105), přičemž překladatelka tu nijak nesignalizovala, že by dotyčná postava používala nějaký dialekt. Jedná se o petrifikovanou archaickou podobu, o čemž svědčí skutečnost, že oba tvary vykazují flexi, obsahují tedy staré koncovky (A pl., resp. G pl.), které se v dnešní bulharštině již nevyskytují, s výjimkou právě tradičních ustálených slovních spojení či třeba lidových písní. I do této sféry však už dnes pronikají jako dublety analytické tvary.

Do sémantické kategorie, o níž pojednáváme, rovněž náleží frazémy, které vyjadřují perspektivu dob již uplynulých (*трагови давних времена, у старо време, упамћена историја*), anebo naopak času, který teprve přijde (*зиданье будућности, други дан, друга и нафака*).

IX.2.6. (прошлост / minulost / минало)

Kvazifrazémy *трагови давних времена* a *у старо време* jsou díky svým klíčovým slovním spojeními *старо време* a *давна времена* synonymní. Vzhledem k malé idiomatičnosti a prakticky nulové expresivitě patří na periférii frazeologie. Do ní je řadí především jejich ustálenost.

Slovní spojení **трагови давних времена** (And 14) vykazuje silnější idiomatičnost. Příznakové je podstatné jméno *трагови*, které je užito v přeneseném smyslu. Vycházejíce z výrazu *трагови*, mohli bychom dokonce uvažovat o tom, že tento kvazifrazém je aktualizací frazému *оставити дубок траг* „остати дубоко у сећању“ (FHS: 698n.). Bulharská překladatelka provedla pouze drobnou, sémantiku nenarušující úpravu – užila synonymního atributu: **следи от стари времена** (And 12). Česká překladatelka rovněž zůstala věrná originálu: **stopu dávných časů** (And 11). Vzhledem k tomu, jaké podoby frazémů uvádí SČFI, překladovou realizaci bychom mohli vnímat jako formálně-sémantického „křížence“ frazémů *пřed dávnými časy* (SČFI-VN: 49) a *zanechat stopu* (SČFI-VS2: 137).

Kvazifrazém **у старо време** (And 10) je celoevropsky rozšířeným frazeologismem, Otašević uvádí invariant s atributivní alternací *стара/давна/древна времена* (FS: 127). Bulharská podoba je shodná – **в старо време** (And 8), česká **za starých časů** (And 8) (SČFI-VN: 51) se liší v užití plurálové formy, která ovšem koresponduje se srbským frazeograficky zachyceným výrazem.

Na uplynulé doby poukazuje také periferní frazém **упамћена историја** (Pav 173). Česká překladatelka zde použila opisu, který odpovídá strukturnímu typu nomen + klauze: **doba, k níž sahá paměť dějin** (Pav 116). Srbský výraz *историја*,

čakavština se na jihu Dalmácie nevyskytuje... (viz např. TEŽAK – BABIĆ 2009: 18–25). Obecně lze soudit, že inkriminovaný stylizovaný dialekt je směsicí ikavské štokavštiny a ikavské čakavštiny, která je sice charakteristická pro Dalmácii, ale nikoliv pro Dubrovnik a přilehlou oblast.

který v syntagmatu funguje jako synekdochické vyjádření pro dávné doby, je v českém překladu „rozložen“ na původní významotvorné elementy; máme zde výraz *doba*, který je upřesněn klauzí s výrazem *dějiny*. Tento výraz je ve frazému antropomorfizován – je mu dána *paměť*. V bulharském překladu se vyskytuje adjektivně-substantivní slovní spojení **историческа памет** (Pav 153), v němž jsou ovšem pojmy oproti srbskému originálu přesmyknuty: výraz *dějiny* je transponován do podoby adjektiva, zatímco *paměť* je tu řídicím substantivem. Sémanticky je bulharský překladový ekvivalent blíže výše uvedenému českému *paměť dějin* než srbskému originálu (*dějiny* jsou v obou případech atributem, jen v češtině neshodným, kdežto v bulharštině shodným); rozdíl je však v tom, že zatímco samotné české slovní spojení *paměť dějin* nelze považovat za frazeologizované (minimálně kvůli své neustálenosti), tak bulharské *историческа памет* podle našeho soudu ano – v češtině mu samozřejmě odpovídá kvazifrazém *historická paměť*, který však použit nebyl. Kontext analyzovaných jednotek vypadá následovně:

„У сваком случају, у почетку своје упамћене историје Хазари су победили једно моћно племе са севера“ (Pav 173–174);

„Јисто је, же в добѣ, к нѣз сага памѣћ њејих дѣјин, поразили Чазаровѣ једен моћнј кмен зе северу“ (Pav 116);

„Във всеки случай в началото на своята историческа памет хазарите са победили едно силно племе от север“ (Pav 153).

IX.2.7. (будућност / budoucnost / бъдеще)

Na budoucí čas odkazuje frazém **зидање будућности** (Pav 238). Frazém označuje proces. Český překlad **stavba budoucnosti** (Pav 182) není v tomto smyslu jednoznačný – příhodnější by se nám spíše zdálo potenciální řešení *výstavba budoucnosti*, podobně jako je to v překladu bulharském: **изграждане на бъдещето** (Pav 210). Kontext však dvojznačnost substantiva *stavba* (proces; budova) nepřipouští. Ve frazému dochází k přenesení působení děje na jméno označující abstraktní entitu.

Pořekadlo **други дан, друга и нафака**⁷¹ (And 18) můžeme časově rovněž vztáhnout k budoucnosti, byť spíše blízké. V textu zaujímá samostatnou větnou pozici. Má nominální strukturu, vzniklo elipsou slovesa. FHS pořekadlo neuvádí, zaznamenáno je však u Ikonomova v podobě **други дан, друга навака** a též v makedonské podobě **нов ден, нова нафака**, která tvoří jakýsi přechod mezi zněním srbským a tradičním bulharským pořekadlem **нов ден, нов късмет** (And 15) (pořekadla viz Ikonomov 1968: 166). Český překlad **jiný den, jiný osud** (And 15) význam srbského pořekadla vystihuje adekvátně.

71 Výraz *нафака* je regionální označení pro *obživu* (SHČ: 352). Je orientálního původu (RSJ: 802).

IX.3. Frazeotvorná báze

„numeralia, počet, míra apod.“

Do této skupiny jsou zařazeny ty frazémy, které jsou nějakým způsobem spjaty s čísly. Mohou označovat míru, počet, početní úkon, mohou být spojeny s ekonomickou profesí apod.

IX.3.1. мера; педаљ / míra; píď / (чаша); педа

Samo apelativum *мера* se vyskytuje ve frazému **превршити меру** (Pav 195) (FHS: 342). Český překlad **dovršit míru** (Pav 166) (SČFI-VS1: 432) sémanticky odpovídá originálu, přestože je v něm použito sloveso s jiným prefixem, než má sloveso srbské. *Míra* tu vyjadřuje hranici, jejíž dovršení nebo překročení má pozměňující vliv na realitu. Na rozdíl od většiny předchozích případů je to tentokrát bulharská překladatelka, která se odhodlala k překladu za pomoci jiného, byť rovněž automatizovaného a blízkého frazému – **чашата преља** (Pav 172). Jedná se o kontextovou variantu frazému **чашата (на търпението) ми прелива/се препълня/е препълнена** (FB II: 501). Míra je tu konkretizovaná obsahem sklenky a její překročení pomyslým přelitím obsahu. Tato konkretizace odlišuje bulharské řešení jak od srbského originálu, tak i od českého překladu, které vykazují vyšší míru abstrakce.

Jinou míru označuje substantivum *педаљ*, vyskytující se ve frazému **не видети ни педаљ** (Pav 238). Tato aktualizace je asi výsledkem sémantického zkrřížení dvou frazémů: *не одступити ни педаљ* „нимало не попустити/не одступити“ (FHS: 459) a *не видјети даље од носа* „имати уске видике, бити ограничен/приглуп“ (FHS: 392). Z kontextu „а другим оком не видимо кроз лаж ни педаљ и тај поглед не може даље“ (Pav 238) je patrné, že význam užitého frazému je „mít znemožněnu orientaci zrakem“; sémantika aktualizovaného frazému a obou slovníkových invariantů, z nichž mohl potenciálně vzniknout, se tedy podstatně liší. Z toho usuzujeme, že náš frazém je svébytný. V jeho frazeologickém významu se uplatňuje sémantika výrazu *педаљ*, který ve frazémech označuje minimální možnou míru, obvykle nenaplněnou. Z toho důvodu takovéto frazémy většinou obsahují záporovou částici *ни*, sloveso *немати* nebo jakékoliv jiné sloveso v záporné formě. Česká verze obsahuje frazém **nevidět ani na píď** (Pav 182), bulharská pak analogicky **не виждам нито на педа** (Pav 210). Výrazy *пíď* / *педа* jsou ekvivalenty srbského *педаљ*, překlady se tedy s originálem shodují jak po stránce formální, tak i významové.

IX.3.2. именитель; резултат / jmenovatel; výsledek / знаменател; резултат

V oblasti matematiky má původ frazém **заједнички именитель** (Pav 168). Tento metaforický frazém byl do češtiny i bulharštiny přeložen analogicky jako **společný jmenovatel** (Pav 151) (SČFI-VN: 126), resp. **общ знаменател** (Pav 148). Frazém označuje „stejnou, shodnou, společnou, sjednocující základnu“ (SČFI-VN: tamtéž); jako neidiomatický matematický termín toto sousloví znamená číslo pod zlomkovou čarou, na jehož základě lze sjednotit jiné zlomky.

Z matematické terminologie pochází také frazém **избацити резултат** (Pav 169). Náleží do speciální skupiny frazémů se substantivem abstraktním a označuje terminativní fázi (SČFI-VS1: 26–29). V textu byl použit ve své původní oblasti – v informatice:

„Одлучио се за рачунар. Позвао је телефоном једног од својих негдашњих сарадника из Каура, стругуњака за рачун вероватноће, и замолио га да убаци у рачунар имена свих предмета које му је набројао у једну писму. Три дана касније рачунар је избацити резултат и др Муавија је добио из Каура извештај“ (Pav 169).

Prostředkem idiomatizace je sloveso, které hyperbolicky vyjadřuje získávání dat z počítače, ale také jejich vkládání do něho (v ukázce antikvou). Přestože se stejné profesní idiomatické prostředky užívají i v češtině (*vyhodit výsledek; hodit něco do počítače* apod.), překladatelka inkriminované místo opsala (**výsledek byl hotov** – Pav 151). Inchoativní sloveso *убацити* přeložila neutrálním výrazem *vložit*. Opis byl použit též v bulharském překladu – **компютърът дал резултата** (Pav 148), jelikož bulharština možností vyjádřit inkriminovaný děj hyperbolicky, tj. za pomoci nějakého idiomatického výrazu nedisponuje.

IX.3.3. рачун / (úkor) / сметка

Frazémy obsahující ve své struktuře výraz *účet / рачун / сметка* pocházejí svou podstatou z ekonomické sféry. V našich excerptech se vyskytly dva: **водити рачуна о нечему** a **јачати на нечији рачун**.

Frazém **водити рачуна о нечему** (Pav 296) (FHS: 554) patří do skupiny frazémů s abstraktním substantivem. Je to verbonominální varianta výrazu *рачуна-ти с нечим*. Bulharská překladatelka zvolila analogický automatizovaný frazém **държа сметка за нешто** (Pav 262). V češtině existuje pouze slovesná podoba *počítat s něčím*, avšak česká překladatelka použila synonymního frazeologismu **mít něco na paměti** (Pav 254) (SČFI-VS1: 611).

Frazém **јачати на нечији рачун** (Pav 237) je slovesnou variantou výrazu *на нечији рачун* (FHS: 553). Český překlad zní: **sílit na něčí úkor** (Pav 181) (SČFI-VS2: 236). Výraz *úkor* je archaismus, který se do dnešní doby zachoval jen ve dvou frazémech, vždy v předložkovém pádu *na úkor*. V českých frazémech jej můžeme

nahradit také výrazy *na vrub* nebo *na účet*, přičemž sémantika frazému zůstává nezměněna. V bulharském překladu bylo použito očekávaného automatizovaného frazému **засилвам се за нечия сметка** (Pav 209).

IX.4. Shrnutí

Z celkového počtu **24 dalších frazémů s klíčovým komponentem abstraktem** je pouze 1 autorskou aktualizací (4,2%). Opět jen 1 frazém má podobu přirovnání, která byla v obou překladech dodržena. 1 frazém je biblického původu a 1 tradiční lidové pořekadlo.

Podíváme-li se blíže na **jednotlivé frazeotvorné báze**, tak nejvyšší (nadpoloviční) podíl na celkovém počtu mají frazémy z báze „čas, denní/roční období apod.“ (14). V této skupině jsme zaznamenali jak výrazy velmi obecného a abstraktního charakteru pokud jde o časový úsek (*vreme, doba, vek, istorija, budućnost*), tak též výrazy konkrétnější, ale zabírající poměrně rozsáhlý časový úsek (*godine*) a samozřejmě i výrazy s významem zcela zřetelného časového úseku (*dan, podne*). Zbylé dvě báze mají výrazně nižší počet jednotek: „numeralia, počet, míra apod.“ – 6, „život, smrt“ – 4. Pojmy z oblasti vyjadřování míry zahrnovaly kromě samotného hyperonyma *mera* též jednotku *pedalj* „píd“, z podoblasti početních úkonů a jiných s touto oblastí spjatých činností jsme zaznamenali výrazy *račun* „účet“, *rezultat* „výsledek“ a *imenitelj* „jmenovatel“. Vymezením života člověka, resp. samotnou realitou života a jeho konce – smrti – se inspirovaly frazémy s výrazy *život, smrt*, ale třeba i adjektivem *smrtonosan*.

Poměry **koeficientů identičnosti** jsou **1,0 : 2,13 : 1,71**. Bulharské překlady tedy v souhrnu stojí mezi stupni „identické“ a „téměř identické“, přičemž od druhého z uvedených stupňů jsou ve vzdálenosti 0,29, zatímco české jsou na pomyslné ose těsně za stupněm „téměř identické“. Poměry v rámci jednotlivých frazeotvorných bází této skupiny ostatních frazémů jsou následující:

Život, smrt:	1,0 : 1,50 : 2,00
Čas, denní/roční období apod.:	1,0 : 2,21 : 1,36
Numeralia, počet, míra apod.:	1,0 : 2,33 : 2,33
Ostatní frazémy I. celkem:	1,0 : 2,13 : 1,71

Ve skupině ostatních frazémů I. byla nejvyšší míra identičnosti bulharských překladů zjištěna u báze „čas, denní/roční období apod.“, zatímco české byly originálu nejbliže v kategorii „život, smrt“. Nejbližší koeficient naopak vykazuje báze „numeralia, počet, míra apod.“ – jak bulharské, tak i české překladové ekvivalenty tu jsou o hodnotu 0,33 za stupněm „téměř identické“. Srovnáme-li poměr koeficientů českých a bulharských překladů u jednotlivých oblastí frazeotvorných bází, pak oblast „čas, denní/roční období apod.“ vykazuje standardní poměr, kdy

bulharské překlady (vzdálené od stupně „identické“ jen o hodnotu 0,36) jsou originálu výrazně blíže než české (ty jsou už za stupněm „téměř identické“); báze „numeralia, počet, míra apod.“ má poměr vyrovnaný, v oblasti „život, smrt“ však již vyšší míru identičnosti vykazují české překlady – ty jsou mezi stupni „identické“ a „téměř identické“, zatímco bulharské vykazují stupeň „téměř identické“.

Sémantický ani stylistický posun jsme v této různorodé skupině nezaznamenali a stejně tak nelze o žádném překladovém ekvivalentu říct, že by byl zvolen **nevhodně**. 3 původní frazémy zůstaly nepřeloženy nebo byly přeloženy neidiomaticky – M. Nedvěďová nenašla vhodný frazém pro překlad Andrićova *po vas dan* (rozhodla se pro adverbium *věčně*), Ch. Vasilevová nenašla vhodný frazém pro překlad Pavićova *biti na samrti* (zvolila participium *umirašt*) a posledně jmenovaná spolu se S. Sýkorovou nepřeložily idiomaticky Pavićovo *izbaciti rezultat* (zvoleno bylo řešení *vyšledek byl hotov*, resp. *kompjutárăt dal rezultata*).

DALŠÍ frazeotvorné báze s klíčovým komponentem ABSTRAKTNÍM					
Srbský originál	Český překlad	Bulharský překlad	Koeficienty identičnosti	Aktualizace aut./sém./styl.	Nevhodný ekvivalent
Pav <i>početi novi život</i>	začít nový život	<i>da započna nov život</i>	1 : 1 : 1		
Pav <i>pokloniti nekome život</i>	darovat někomu život	<i>podarja život na njakogo</i>	1 : 1 : 1		
Pav <i>biti na samrti</i>	mít smrt na jazyku	<i>(umirašt)</i>	1 : 3 : 5		
And <i>smrtonosna zaraza</i>	smrtonosná nákaza	<i>smärtna zaraza</i>	1 : 1 : 1		
Pav <i>biti vidno kao u podne</i>	být světlo jako o polednách	<i>videlo e kato po pladne</i>	1 : 2 : 1		
And <i>u gluho doba</i>	v nejtemnější noci	<i>v gluha doba</i>	1 : 4 : 1		
Pav <i>biti u godinama</i>	být v letech	<i>na godini sâm</i>	1 : 1 : 1		
And <i>opasne godine</i>	nebezpečná léta	<i>opasna vâzrast</i>	1 : 1 : 2		
Pav <i>gubiti vreme</i>	ztrácet čas	<i>gubja si vremeto</i>	1 : 1 : 1		
Pav <i>čekati da prode vreme</i>	krátit si dlouhou chvíli	<i>čakam da mine vremeto</i>	1 : 4 : 1		
And <i>s vremena na vreme</i>	tu a tam	<i>ot vreme na vreme</i>	1 : 4 : 1		
And <i>po vas dan</i>	<i>(věčně)</i>	<i>po celi dni</i>	1 : 5 : 2		

DALŠÍ frazeotvorné báze s klíčovým komponentem ABSTRAKTNÍM					
Srbský originál	Český překlad	Bulharský překlad	Koeficienty identičnosti	Aktualizace aut./sém./styl.	Nevhodný ekvivalent
Pav <i>za vike vikova</i>	<i>na věky věků</i>	<i>vo vekii vekov</i>	1 : 1 : 1		
And <i>tragovi</i> <i>davnih vremena</i>	<i>stopy dávných časů</i>	<i>sledi</i> <i>ot stari vremena</i>	1 : 1 : 1		
And <i>u staro vreme</i>	<i>za starých časů</i>	<i>v staro vreme</i>	1 : 1 : 1		
Pav <i>upamćena istorija</i>	<i>doba, k niž sahá</i> <i>paměť dějin</i>	<i>istoričeska pamet</i>	1 : 3 : 3	aut.	
Pav <i>zidanje budućnosti</i>	<i>stavba budoucnosti</i>	<i>izgraždane</i> <i>na bādešteto</i>	1 : 1 : 1		
And <i>drugi den,</i> <i>druga i nafaka</i>	<i>jiný den, jiný osud</i>	<i>nov den, nov</i> <i>kāšmet</i>	1 : 2 : 2		
Pav <i>prevršiti meru</i>	<i>dovršit míru</i>	<i>čašata prelja</i>	1 : 1 : 3		
Pav <i>ne videti ni pedalj</i>	<i>nevidět ani na píď</i>	<i>ne viždam</i> <i>nito pedja</i>	1 : 1 : 1		
Pav <i>zajednički</i> <i>imenitelj</i>	<i>společný</i> <i>jmenovatel</i>	<i>obšt znamenatel</i>	1 : 1 : 1		
Pav <i>izbaciti rezultat</i>	<i>(výsledek</i> <i>byl hotov)</i>	<i>(kompjūtārāt</i> <i>dal rezultata)</i>	1 : 5 : 5		
Pav <i>voditi računa</i> <i>o nečemu</i>	<i>mít něco na paměti</i>	<i>dārža smetka</i> <i>za nešto</i>	1 : 4 : 3		
Pav <i>jačati</i> <i>na nečiji račun</i>	<i>sílit na něči úkor</i>	<i>zasilvam se</i> <i>za nečija smetka</i>	1 : 2 : 1		
Souhrn: IA 8 + MP 16 = 24	24	24	1,0;2,13;1,71	1 autorská aktualizace	